

Левенець О.М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

КОМУНІСТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СЕРЕДИНІ 60-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 80-Х РР. ХХ СТ.

Публікація демонструє результати науково-історичного дослідження, темою якого є процес комуністичного виховання в загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. У статті висвітлюються основні форми й методи проведення комуністичного виховання. Наведено багато прикладів проведення комуністичного виховання різними шляхами. Перераховано школи, які на той час були провідними в області з комуністичного виховання. Автор, спираючись на широкий спектр історичних джерел та історіографії, намагається відобразити трансформацію комуністичного виховання в різні десятиліття та відзначити характерні особливості цього напрямку виховання.

Ключові слова: комуністичне виховання, школа, виховний процес, учитель, учні, урок, виховний захід, комунізм.

Постановка проблеми. У жовтні 1964 р. в СРСР відбулася зміна партійно-державного керівництва, що вплинуло не тільки на політичну ситуацію в державі, а й відобразилося на виховному процесі загальноосвітніх шкіл союзних республік і УРСР зокрема. Слід зауважити, що після приходу до влади Л. Брежнєва партійне керівництво Радянського Союзу поставило особливо важливе (для СРСР) завдання перед радянськими педагогами – виховати покоління епохи «розвинутого соціалізму», а це означало, що слід особливо увагу приділити організації та проведенню виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, що й увиразнилося в подальшій роботі радянських педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській історіографії є чимало науково-історичних публікацій, які висвітлюють цю тему на загальноукраїнському рівні (праці І. Пхиденка [33], І. Прокоп [32], О. Кузьмінця, В. Дереша). Проте є зовсім мало наукових публікацій, які всебічно відображали б цей напрям виховання в школах Волинської області. Певні аспекти цієї теми можна віднайти в деяких наукових роботах М. Ветрової [3], І. Пхиденка та Г. Романчук.

Постановка завдання. Основне завдання наукової роботи полягає в тому, щоб цілісно й об'єктивно відобразити суть комуністичного виховання, яке інтенсивно проводилось у загальноосвітніх школах Волинської області впродовж середини 60-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У школах Волинської області (як і у всьому СРСР) із середини 60-х рр. ХХ ст. частково змінювалася система виховання, а до шкільного виховного процесу долучалися нові компоненти й напрями виховання [27, с. 125]. Радянська система виховання в основному була зорієнтована на те, щоб виховати «радянську людину» з усіма її особливостями та якостями. Станом на середину 80-х рр. ХХ ст. вона містила 7 великих напрямів виховного процесу: комуністичне виховання, атеїстичне, ідейно-моральне, інтелектуальне, естетичне, трудове й фізичне виховання [29, с. 477; 32].

Чи не найважливішим (для радянської влади) напрямом виховної роботи в школах було комуністичне виховання – цілеспрямований багатосторонній процес формування «будівників комунізму». Цей напрям передбачав виконання цілого комплексу завдань: вироблення марксистсько-ленінського політичного світогляду у свідомості учнів, перетворення норм комуністичної моралі на особисті переконання й правила повсякденної поведінки, формування у свідомості людини розуміння високих комуністичних ідеалів. Вирішальну роль у комуністичному вихованні відіграла ідеологічна робота КПРС, основою якої було творче застосування принципів і положень марксистсько-ленінізму [24], тобто формування «радянської людини» з притаманним для неї радянським патріотизмом, усвідомлення людиною (вихован-

цем) керівної ролі партії, чітке розуміння того, що марксистсько-ленінська ідеологія є єдиною правильною теорією розвитку суспільства. Учні повинні були бути безмежно вдячними КПРС і особисто В. Леніну за щасливе дитинство, мирне життя, можливість здобувати освіту тощо. Комуністичне виховання – це, по суті, нав'язування учням ідейно-політичних (комуністичних) догм, правил, комуністичних принципів і положень, які суттєво впливали на процес формування так званої «радянської людини», а саме забезпечували її політичний складник і формували політичну свідомість вихованця [29, с. 125–132].

1965 р. в історії освіти УРСР характеризується тим, що саме цього року масово майже по всіх школах УРСР відбулися методичні перевірки щодо проведення всіх напрямів виховання. Не стала винятком і Волинська область. Особлива увага інспекторів-методистів була прикута до комуністичного виховання [13, арк. 59–61]. Ця перевірка виявила певні недоліки в здійсненні виховної роботи в школах, а тому, щоб їх усунути, друга половина 60-х – початок 70-х рр. ХХ ст. в освіті УРСР (зокрема й у Волинській області) характеризується інтенсивністю та скрупульозністю в проведенні виховної роботи в школах. У цей час перед педагогами було поставлене завдання посилити комуністичне виховання, більше вклинювати в навчальний матеріал політичних та ідеологічних нюансів, постать В. Леніна ще більше популяризувати та підняти до небувалих до цього висот; усіяло спрямовувати учнів до розуміння того, що в Радянському Союзі керівна роль належить КПРС, а марксистсько-ленінські ідеї є єдиними правильними суспільно-політичними концепціями у світі [13, арк. 59–61].

Якими ж методичними діями проводилося комуністичне виховання? Для цього радянською педагогікою було передбачено цілий комплекс методико-педагогічних засобів, а саме дидактичний – під час вивчення окремих шкільних дисциплін (предметів), у процесі проведення виховних годин на ідейно-політичні теми, загальношкільних виховних заходів і в ході проведення поза-шкільної виховної роботи.

Комуністичне виховання, відповідно до вимог обласного, районних і міських відділів народної освіти, повинне було здійснюватися під час проведення уроків із різних шкільних предметів, тобто викладання навчального матеріалу мало нести не тільки освітню функцію, а й здійснювати комуністичне виховання. Особлива вимога була до вчителів історії та суспільствознавства, бо ці

предмети оптимально підходили для проведення саме цього напрямку виховної роботи в школі. Учителі цих предметів повинні були викладати навчальний матеріал крізь призму марксистсько-ленінської ідеології, усіяло перекичувати історичні факти, акцентувати увагу на соціалістичних і комуністичних ідеях, суспільно-історичний розвиток зображувати як споконвічну класову боротьбу, у якій нижчі класи боролись і борються проти панівних класів (дворянства, духовенства, буржуазії) і виборюють собі право на вільне соціалістичне життя. Для проведення ідейно-політичного виховання, яке є складовою частиною комуністичного, на уроках історії вчителі часто обирали теми про селянську війну в Московському царстві під проводом І. Болотникова, про польську інтервенцію в Росію на початку ХVІІ ст., Французько-російську війну 1812 р., а особливо про події в Росії в 1917 р. та інші [7, арк. 35]. Учителі повинні були формувати розуміння учнів, що особлива роль у подальшому розвитку світової цивілізації належить СРСР – першій державі, у якій запанувала соціалістична справедливість. На уроках суспільствознавства вчителі мали знайомити учнів із соціалістичними й комуністичними ідеями, демонструвати їх переваги над капіталістичним (буржуазним) суспільством [34; 38].

Для викладання української й російської літератури навчальна програма спеціально передбачала вивчення творчості тих письменників і поетів, які прославляли комуністичний лад або принаймні були прихильними до нього. Так, на уроках російської літератури учні вивчали вірші В. Маяковського, К. Сімонова, Д. Бедного, прозові твори О. Фадєєва, М. Шолохова, А. Гайдара, О. Твардовського, М. Островського і, звичайно ж, радянського «пролетарського» письменника М. Горького [16, арк. 42; 17, арк. 73; 20 с. 175–176]. Учителі під час вивчення творчості цих літературних діячів зобов'язані були акцентувати увагу учнів на комуністичних і соціалістичних аспектах, які притаманні творчості цих літераторів. Сюжет творів цих письменників також сприяв виробленню прокомуністичних уявлень і розуміння у свідомості школярів. Таким чином і здійснювався взаємозв'язок навчання та комуністичного виховання на уроках російської літератури [34; 38]. Щодо уроків української літератури, то на них теж відбувалося комуністичне виховання. Зокрема, шкільні курси української літератури передбачали вивчення творчості П. Тичини, О. Корнійчука, Ю. Смолича, А. Головка, Я. Галана й інших [2, с. 461–463]. Комуністичне виховання

на уроках української літератури здійснювалося не стільки в процесі розгляду сюжетів творів, скільки під час вивчення частково перекручених у бік прорадянської позиції біографій літераторів. У біографіях українських письменників кінця XIX – першої половини XX ст. увага зверталася на те, що начебто українські митці зазнали важкої долі, злиденного життя в дореволюційний (буржуазний) час і всіляко вихваляли радянську дійсність. Таке трактування й подання навчального матеріалу залишало певний прокомуністичний слід у свідомості учнів. Вчитель української мови та літератури Камінь-Каширської середньої школи № 1 В. Кмединська в 1976 р. ділилася своїм досвідом і вмінням проводити комуністичне виховання й вдало поєднувати навчальний матеріал з ідейно-політичною пропагандою на уроках української літератури. Вона підбирала теми з навчальної програми та ретельно готувала урок, щоб він виконував функцію комуністичного виховання, а паралельно учні засвоювали навчальний матеріал. Розглядаючи творчість Г. Сковороди, вчитель акцентувала увагу учнів на тому, що В. Ленін високо цінував творчість українського філософа, а в перші дні радянської влади В. Ленін підписав Декрет про спорудження пам'ятників-монументів найвидатнішим прогресивним діячам минулого, серед імен яких було й ім'я Г. Сковороди. Під час вивчення творчості Т. Шевченка вчитель відводила окремий урок, на якому учні розглядали питання «В. Ленін і творчість Т. Шевченка». У ході уроку вчитель подавала навчальний матеріал таким чином, щоб учням були зрозумілі начебто прокомуністичні елементи у творчості Т. Шевченка, а також розповідала учням, як захоплювався творчістю українського поета В. Ленін. Під час такого уроку вчитель пояснювала школярам, що класик радянської «пролетарської» літератури – М. Горький – також високо цінував творчість Т. Шевченка, тому що вбачав у ній елементи класової боротьби українського народу [23, с. 3].

На уроках російської мови теж відбувалося комуністичне виховання. Для того, щоб поєднати викладання російської мови й комуністичне виховання, учителі для морфологічного й синтаксичного розбору, виокремлення основних і другорядних членів речення, частин мови, складнопідрядних і складносурядних речень складали такі речення, які пропагували все комуністичне, радянське, партійне, возвеличували й популяризували постать В. Леніна. Те ж саме відбувалося й на уроках української мови [34; 36; 37; 38]. На початку 70-х рр. XX ст. вчитель російської мови

й літератури восьмирічної школи с. Буяни Луцького р-ну Н. Троць проводила урок російської мови на тему «Правописание суффиксов имен прилагательных в русском языке», на цьому уроці був присутній директор школи О. Головач. Після закінчення уроку директор повідомив учителю, що урок пройшов добре, але є одне зауваження – на уроці не було відбито ролі комуністичної партії. Вчитель Н. Троць запитала директора, як саме на суфіксах можна відбити роль комуністичної партії, на що директор відповів: «Ви подумайте, якось обов'язково потрібно». Після цього вчитель зробила заготовку відповідних речень про комуністичну партію, про керівну роль комуністичної партії, про В. Леніна й надалі під час уроків використовувала саме такі речення [38].

Елементи комуністичного виховання були присутні й на уроках у початкових класах. У 1 класі діти робили перші кроки до освіти, і ці кроки були частково поєднані з комуністичною ідеологією. Перша книга всіх школярів – буквар – також містила прокомуністичні вкраплення, які мали на підсвідомому рівні забезпечувати комуністичне розуміння радянської дійсності. Серед таких вкраплень у радянському букварі були портрети В. Леніна, маленькі за розміром та прості за змістом вірші про В. Леніна, про комуністичну партію, радянська та комуністична символіка тощо [34; 36; 37; 38].

Комуністичному вихованню сприяли навіть звичайні тогочасні шкільні підручники. Вони містили в собі чимало різноманітних художніх і текстових деталей, які на підсвідомому рівні залишали в дітей асоціації з радянською державою, комуністичною партією, постаттю В. Леніна, марксистсько-ленінською ідеологією, символікою Радянського Союзу, Великою Жовтневою соціалістичною революцією тощо. Отже, розглянемо декілька тогочасних шкільних підручників із різних предметів.

Підручник з історії СРСР для 8 класу, виданий у 1963 р., автор – І. Мінц. На обкладинці розміщені малюнки в стилі соціалістичного реалізму, на яких зображено людину в русі, яка тримає червоний радянський прапор, на задньому плані – силуети натовпу людей зі зброєю в руках (немов під час штурму Зимового палацу), з правого боку – Спаська вежа московського Кремля, біля неї майорить червоний прапор на Кремлівському палаці з'їздів, а в правому верхньому куті обкладинки зображено політ радянської ракети [28]. Усі ці елементи тільки на одній обкладинці шкільного підручника розташовувалися не випадково. Мета таких символів

була надзвичайно важливою для комуністичного виховання, адже ці символи візуально впливали на свідомість учня, асоціювалися з досягненням радянських космічних технологій; червоні кольори, червоний прапор – це символи СРСР, людина в русі мала символізувати споконвічне прагнення радянської людини до побудови соціалізму й комунізму в майбутньому. Підручник охоплює час із 1917 до 1961 рр. (до XXII з'їзду КПРС). Досить цікавою є й структура цього підручника, яка відображає всі здобутки Радянського Союзу (Велику Жовтневу соціалістичну революцію, боротьбу радянського народу з іноземними інтервентами, становлення радянської влади й відбудову народного господарства, перемогу соціалізму в СРСР, перемогу над фашистською Німеччиною, відбудову й розвиток народного господарства, утворення й розвиток світової соціалістичної системи, розпад системи колоніалізму, СРСР у період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства) [28, с. 252–254]. Щодо змісту підручника, то як ми бачимо, він висвітлює минуле суто в прорадянському дусі, відображені тільки позитивні аспекти минулого, досягнення радянської держави, її політичну й економічну велич. Такі підручники, як «Історія СРСР» для 9–10 класів, виданий у 1964 р., авторами якого є П. Єпіфанов, І. Федосов [21], і «Нова історія. Частина II» для 9 класу, виданий у 1973 р. за редакцією В. Хвостова, теж були зорієнтовані на суто прорадянський виклад минулого, який був далеким від об'єктивної дійсності [1]. Підручник «Українська радянська література» для 10 класу, виданий у 1973 р. (автори – Т. Бугайко, Ф. Бугайко, П. Мисник), теж містив комуністичну символіку, а саме на 3 сторінці – вступ «Велика Жовтнева соціалістична революція й становлення української радянської літератури», що також мало певною мірою впливати на розуміння навчального матеріалу крізь призму комуністичної ідеології [2, с. 3].

«Пособие для занятий по русскому языку в старших классах средней школы», 1983 р. видання, автори – В. Греков, С. Крючков, Л. Чешко. Ця книга також містить прокомуністичні елементи, зокрема, на 5 сторінці йдеться про те, що завдяки російській мові в інші мови світу увійшли слова, які відображають радянську дійсність, науково-технічні досягнення радянських людей: «большевик», «комсомолец», «субботник», «колхоз», «ударник», «пятилетка», «лунник» [6, с. 5]. У лівій частині обкладинки підручника з російської мови для 7–8 класів, виданого у 1985 р., зображено московський Кремль, а в центрі – радянська символіка (серп і молот), а також епіграф до підручника:

Слово русское – слово свободы, –
Животворный, кристальный родник!
Он сдружил и сплотил все народы,
Революции нашей язык!... [22].

У вступі до цього підручника йдеться про Радянський Союз, який населяє багато народів, і всі ці народи мають єдину мету – будівництво комунізму [22, с. 3].

Для того, щоб учні краще розуміли важливість постаті В. Леніна для радянського комуністичного суспільства, у школах області організувалися шкільні музеї В. Леніна та ленінські кімнати. Друга половина 60-х рр. ХХ ст. – це час, коли при школах області повсюдно й масово створювалися шкільні музеї В. Леніна та ленінські кімнати. Наприклад, у 1965 р. у школі с. Коритниця Локачинського р-ну було урочисто відкрито ленінську кімнату-музей, у якій були копії різноманітних фото В. Леніна, плакати з його зображенням, копії документів, листівки тощо [10, арк. 51]. Станом на кінець 1966 р. всього в області нараховувалося 76 шкільних музеїв В. Леніна й ленінських кімнат. Зазвичай такі музеї комплектувалися поградуddям В. Леніна, численними його портретами, вирізками із журнальних і газетних статей, його працями. Стіни були завішені численними цитатами з його праць, матеріалами, які свідчили про життя й діяльність Ілліча, різноманітними лозунгами тощо. У багатьох випадках і самих школярів долучали до створення таких музеїв і кімнат. Матеріали про життя й діяльність В. Леніна, зібрані школярами м. Ковеля, значною мірою допомогли створити в місті музей В. Леніна на громадських засадах. Упродовж 1965–1966 рр. у Луцькій середній школі № 7 було проведено переобладнання шкільного музею В. Леніна, а старі експонати були передані для обладнання ленінської кімнати в Лиценській середній школі тогочасного Ківерцівського р-ну [30, с. 3]. У республіканському огляді-конкурсі з оформлення шкільного музею В. Леніна одним із переможців, що зайняли перше місце серед сільських шкіл, було визнано Сенкевичівську середню школу-інтернат Горохівського р-ну [12, арк. 56; 30, с. 3]. Перше місце в області було присуджено Луцькій середній школі № 7 [18, арк. 120]. Також на високому рівні були відзначені шкільні музеї В. Леніна при Іваничівській школі-інтернаті та ленінські кімнати при Луцькій середній школі-інтернаті [11, арк. 53], Володимир-Волинській середній школі № 2, Нововолинській школі-інтернаті та Камінь-Каширській середній школі.

Значення шкільного музею В. Леніна було надзвичайно важливе для проведення комуністичного виховання на високому теоретико-методологічному рівні, адже часто в таких музеях, пришкільних ленінських кімнатах проводилися виховні години й уроки з історії й суспільствознавства. Використання наочності (експонатів) під час викладання історії справляло на учнів певну емоційну дію та візуально допомагало засвоїти навчальний матеріал, поданий учителем. Але слід відзначити, що такі музеї й ленінські кімнати були далеко не в усіх школах Волинської області, особливо мало їх було у восьмирічних школах сільської місцевості [30, с. 3], але поступово їх кількість збільшувалася, і вже в 1975 р. шкільних музеїв В. Леніна й ленінських кімнат при школах області було більше ніж 310.

Важлива роль для здійснення комуністичного виховання належала й шкільній бібліотеці. Саме до неї вчителі спрямовували учнів задля глибшого ознайомлення з працями класиків марксизму-ленінізму, художніми творами тих авторів, які прославляли та популяризували радянський комуністичний спосіб життя. На той час шкільна бібліотека була досить дієвим засобом комуністичного виховання та пропаганди, адже більшість тогочасних школярів читали багато радянської художньої літератури. Свідомість юних читачів сприймала прочитане як об'єктивну дійсність. Діти переймалися долею літературних героїв, співчували їм, захоплювалися їхніми подвигами та досягненнями на благо комуністичного суспільства. Станом на початок 1965–1966 н. р. в області було 906 шкільних бібліотек, їх загальний фонд становив 1 461 642 книги. Окрім того, більшість шкільних бібліотек щорічно комплектувалася новими книгами й журналами [14, арк. 158].

Комуністичне виховання в загальноосвітніх школах відбувалось і під час проведення загальношкільних виховних заходів [40, с. 24–39], зокрема тоді, коли в школах відбувалися звіти художньої самодіяльності, звіти драматичних гуртків, новорічні заходи, різноманітні шкільні свята (Перший дзвоник, День учителя, Останній дзвоник та інші). Обов'язково на початку заходу або в кінці мав бути елемент «комуністичності»: цитати В. Леніна або інших класиків марксизму-ленінізму, відомості про роль котрогось зі з'їздів КПРС або про керівну роль КПРС тощо [34; 36; 37; 38]. Наказ Волинського обласного відділу народної освіти від 2 лютого 1965 р. передбачав відзначити 20-річчя перемоги радянської армії у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. Відпо-

відно до цього наказу в школах області в травні–червні 1965 р. відбувалися виховні заходи, присвячені цій події. Одне з виховних завдань таких заходів полягало в тому, щоб сприяти комуністичному вихованню на прикладі героїчних вчинків радянських воїнів-комуністів під час війни, самовідданій і хоробрій боротьбі радянських солдат за радянську державу, радянський народ, за соціалістичний уклад радянського суспільства й задля можливості в подальшому будувати комуністичне суспільство. Отже, такі заходи в травні–червні 1965 р. проходили чи не в кожній волинській школі [8, арк. 27].

Наказ Волинського обласного відділу народної освіти від 25 лютого 1965 р. № 31 «Про відзначення 95-річчя з дня народження В. Леніна у восьмирічних і середніх школах області» передбачав організацію ювілейних заходів, різноманітних дитячих виступів, які були приурочені до цієї події. Такі ювілейні заходи відбувалися в квітні 1965 р. [9, арк. 36]. Немало загальношкільних заходів, які сприяли комуністичному вихованню, відбулись у школах області в листопаді 1967 р. й були приурочені до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. У квітні 1968 р. в більшості шкіл області відзначалося 98-річчя В. Леніна. У зв'язку із цим у восьмирічній школі с. Любохини й Смідинській середній школі Старовижівського р-ну політичні лектори читали для учнів лекції про роль В. Леніна в історії [19, арк. 130]. Особливо багато позакласних виховних заходів, які сприяли комуністичному вихованню, було проведено в 1970 р. і було приурочено до 100-річчя від дня народження В. Леніна. Цього року в усіх загальноосвітніх школах області відбулися ювілейні заходи, виховні години, присвячені постаті В. Леніна, його діяльності, біографії й історичній ролі. Сам ювілей відзначався в квітні 1970 р., але його підготовку розпочали ще з січня. Наприклад, у восьмирічній школі с. Буяни Луцького р-ну вчитель В. Сліпчук ще в двадцятих числах січня читав лекцію для школярів і вчителів про підготовку до ленінського ювілею [5, с. 2; 38].

1972 р. також виявився багатим на виховні заходи, які сприяли комуністичному вихованню в школах області, адже саме на цей рік припало 50-річчя СРСР. У листопаді–грудні 1972 р. в загальноосвітніх навчальних закладах відбувалися виховні заходи, присвячені цій річниці. Педагоги готували учнівські колективи до творчих виступів, художніх постановок, заходів прорадянського патріотичного виховання, заходів, які формували в свідомості молодого покоління почуття

інтернаціональної соціалістичної солідарності та братерства. У рамках відзначення цієї пам'ятної дати увагу було звернуто на викладання російської мови в школах області. Розглянемо це на прикладі шкіл Луцького р-ну. Добре була поставлена навчально-виховна робота на уроках російської мови й літератури в таких середніх школах, як Маяківська, Лищеньська, Торчинська та Піддубцівська восьмирічні школи. Багато вчителів цих шкіл уміло використовували зміст шкільних предметів і навчальних програм для посилення ідейно-політичного виховання учнів, прищеплення їм почуття радянського патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму [26, с. 2].

Керівництвом Луцького районного відділу народної освіти було позитивно відзначено роботу з комуністичного виховання вчителя Лищеньської середньої школи Н. Радіонової, учителів історії й суспільствознавства В. Романюка зі Мстишинської восьмирічної школи, В. Печерської з Маяківської середньої школи. Досить ефективно роботу з комуністичного виховання проводили педагогічні колективи Торчинської й Лаврівської середніх і Піддубцівської восьмирічної школи. Також у деяких школах діяли додаткові гуртки чи клуби задля посилення комуністичного виховання. Так, при Лаврівській середній школі діяв клуб інтернаціональної дружби. Суть комуністичного виховання учасників цього клубу полягала в тому, що учні листувалися з учнями – учасниками аналогічних клубів з інших союзних республік. Це мало розвивати в дітей почуття інтернаціоналізму, солідарності, згуртованості єдиними комуністичними ідеями з учнями інших союзних республік. На основі цих переписок і матеріалів у цій школі було оформлено стенд «У сім'ї єдиній», що мало викликати у свідомості учнів асоціацію Радянського Союзу з єдиною великою сім'єю [26, с. 2]. При Буянівській восьмирічній школі цього ж району діяв політичний гурток. Мета цього гуртка полягала в тому, щоб проводити з учнями старших класів політичні заняття, комуністичну пропаганду тощо [38]. У підготовці до 50-річчя СРСР серед шкіл Луцького р-ну було проведено конкурс учнівських робіт з образотворчого мистецтва, конкурс літературних робіт «О родине, о дружбе, о себе», огляд художньої самодіяльності, бальних танців, дитячих театральних колективів тощо [26, с. 2].

У Володимир-Волинському р-ні впродовж першої половини 70-х рр. ХХ ст. неодноразово педагогічні колективи таких шкіл, як Володимир-Волинські середні школи № 1, № 5 та Устилузька

середня школа відзначалися провідними в районі з комуністичного виховання школярів. Упродовж 1972–1973 н. р. серед шкіл цього району проходив так званий «ленінський залік» – учнівський конкурс на знання біографії В. Леніна, ленінської теорії й змісту його праць. Найкращі результати продемонстрували учні Володимир-Волинської середньої школи № 1, Оваднівської й Устилузької середніх шкіл [39, с. 2].

У 1978 р. було прийнято нову Конституцію УРСР, яка відповідала тогочасному етапу розвитку соціалістичного радянського суспільства. У статті 25 Конституції УРСР йшлося про те, що «єдина система народної освіти <...> служить комуністичному вихованню». Таким чином, комуністичне виховання фактично перейшло на новий щабель свого розвитку, що й було закріплено на найвищому законодавчому рівні в УРСР [25, с. 10]. Отже, кінець 70-х – початок 80-х рр. ХХ ст. характеризується ще більшим посиленням комуністичного виховання в школах області. Особливо почастишали методичні перевірки шкіл області на предмет проведення комуністичного виховання в роки так званої «андроповщини» – у час перебування Ю. Андропова на посаді Генерального секретаря ЦК КПРС (листопад 1982 – лютий 1984 рр.) [33, с. 70–74; 34; 36; 37; 38].

Ефективним методом комуністичного виховання в позашкільній виховній роботі були екскурсійні поїздки школярів до місць бойової слави, міст-героїв, до визначних історичних і пам'ятних місць. Такий вид позашкільної виховної роботи, на думку радянських методистів із виховної роботи, мав остаточно закріпити комуністичні переконання, здобуті в школі. Особливо часто й масово учні шкіл північних районів Волинської обл. відвідували екскурсії в Брестській фортеці (м. Брест, тогочасна БРСР), оскільки це було географічно близько. Найпопулярнішими напрямками екскурсійних поїздок були Брест, Рига, Київ, Москва, Ленінград [15, арк. 81]. У січні 1966 р. учні Тойкутської середньої школи відвідали Київ, Москву й Ленінград, побували на зустрічах з учасниками Великої Жовтневої соціалістичної революції, на палубі крейсера «Аврора» та в інших визначних місцях [4, с. 4]. Досить часто такі поїздки у 80-х рр. минулого століття влаштовувалися для учнів шкіл Горохівського р-ну. Наприклад, учні Мирненської середньої школи їздили в Київ на екскурсію, учні Пустомитівської восьмирічної школи відвідували Ленінград і Севастополь [35], для учнів тогочасної Вільхівської восьмирічної школи була влаштована екскурсійна поїздка в Москву [36].

Слід відзначити той факт, що, незважаючи на жорсткий контроль із боку обласного, районних і міських відділів народної освіти, комуністичне виховання не завжди й не повсюдно проводилося на високому рівні. Певною мірою це було пов'язано з не надто великим бажанням учителів проводити комуністичне виховання, із низькою політичною свідомістю окремих вчителів тощо [34; 36; 37; 38].

Висновки. Отже, як стає зрозуміло з нашої наукової публікації, комуністичному вихованню в радянських загальноосвітніх навчальних закладах у середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. приділялась особливо велика увага. Цей напрям виховання повинен був здійснюватися на високому теоретико-методологічному рівні. Основна мета комуністичного виховання полягала в тому, що воно повинне було суттєво впливати на формування так званої «радянської людини» з усіма притаманними

для неї якостями. Форми проведення комуністичного виховання були різноманітні: 1) дидактична – комплексне поєднання навчання й комуністичного виховання під час вивчення шкільних предметів; 2) під час проведення виховних годин у класі та загальношкільних виховних заходів; 3) у ході проведення позашкільної виховної роботи. Окрім цього, важлива роль у комуністичному вихованні відводилася й пришкільним ленінським кімнатам, музеям і шкільним бібліотекам.

Зазвичай проведення цього аспекту виховання контролювалось інспекторами та методистами відділів народної освіти, але слід відзначити й те, що не всі вчителі, виходячи зі своїх особистих поглядів і політичних міркувань, проводили цю роботу на високому рівні, оскільки не були переконані в її важливості та необхідності. Подекуди комуністичне виховання вчителями під час проведення уроків виконувалося формально.

Список літератури:

1. Авер'янов О., Галкін І., Зубок Л. та інші. Нова історія. Частина II. Підручник для 9 класу середньої школи / за ред. академіка В. Хвостова. Київ: Радянська школа, 1973. 294 с.
2. Бугайко Т., Бугайко Ф., Мисник П. Українська радянська література. Підручник для 10 класу середньої школи. Київ: Радянська школа, 1973. 464 с.
3. Ветрова М. Розвиток освіти на Волині у 50–60-х рр. ХХ століття. Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. 2005. № 6. С. 69–74.
4. Гладков К., Чамар А. Незабутні враження, хвилюючі зустрічі. Прапор Леніна. 1966. 21 січня. С. 4.
5. Головач О. До серця кожного. Слава праці. 1970. 27 січня. С. 2.
6. Греков В., Крючков С., Чешко Л. Пособие для занятий по русскому языку в старших классах средней школы. Москва: Просвещение, 1983. 256 с.
7. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 718. Арк. 35.
8. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 728. Арк. 27.
9. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 728. Арк. 36.
10. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 765. Арк. 51.
11. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 765. Арк. 53.
12. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 765. Арк. 56.
13. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 765. Арк. 59–61.
14. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 765. Арк. 158.
15. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 81.
16. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 782. Арк. 42.
17. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 811. Арк. 73.
18. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 811. Арк. 120.
19. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 811. Арк. 130.
20. Дубинская М. Внеклассное чтение по русской литературе в 4–7 классах. Киев: Радянська школа, 1981. 176 с.
21. Єпіфанов П., Федосов І. Історія СРСР. Навчальний посібник для 9–10 класів середньої школи. Київ: Радянська школа, 1964. 388 с.
22. Иваницкая Г., Пашковская Н., Сурова Н. и др. Русский язык. Учебник для 7–8 классов школ с украинским языком обучения. Киев: Радянська школа, 1985. 224 с.
23. Кмецинська В. І наукова, і виховна мета. Радянське Полісся. 1976. 20 січня. С. 3.
24. Комуністичне виховання. Leksika.com.ua. URL: http://leksika.com.ua/18741103/ure/komunistichne_vihovannya (дата звернення: 21.08.2018).
25. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: Прийнята на позачерг. сьомій сесії Верхов. Ради Укр. РСР дев'ятого скликання 20 квіт. 1978 р. Київ: Політвидав України, 1984. 46 с.

26. Кравченко О. Виховувати нову людину. Слава праці. 1972. 7 жовтня. С. 2.
27. Левенець О. Методи атеїстичного виховання учнів сільських шкіл Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. XX ст. Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне краєзнавство Волині»: Зб. наук. праць. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 125–130.
28. Мінц І. Історія СРСР. Навчальний посібник для 8 класу. Київ: Радянська школа, 1963. 255 с.
29. Бабанский Ю., Слостенин В., Сорокин Н. и др. Педагогика: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / под ред. Ю. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. Москва: Просвещение, 1988. 479 с.
30. Поліщук О. Важливий фактор виховання. Радянська Волинь. 1966. 5 листопада. С. 3.
31. Примерное содержание воспитания школьников / Под ред. И. Марьенко. Москва: Педагогика, 1971. 176 с.
32. Прокоп І. Історико-педагогічний аналіз мети виховання у радянській школі 1950–1980-х рр. Мета виховання у радянській школі. URL: <https://docviewer.yandex.ua/view>. (дата звернення: 28.08.2018).
33. Пхиденко І. Політика комунікації школи в період 70-х – першої половини 80-х рр. XX ст. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. № 4. С. 70–74.
34. Свідчення Гришук Ангеліни Іванівни, 1949 р. н., прож. у с. Вільхівка Горохівського р-ну Волинської обл., запис від 08.07.2018 р.
35. Свідчення Демко Людмили Олександрівни, 1950 р. н., прож. у с. Зеленолужне Горохівського р-ну Волинської обл., запис від 15.01.2018 р.
36. Свідчення Клехи Світлани Степанівни, 1954 р. н., прож. у с. Вільхівка Горохівського р-ну Волинської обл., запис від 12.08.2018 р.
37. Свідчення Ковальчук Олесі Григорівни, 1942 р. н., прож. у с. Жидичин Ківерцівського р-ну Волинської обл., запис від 21.02.2018 р.
38. Свідчення Троць Ніни Тимофіївни, 1935 р. н., прож. у с. Буяни Луцького р-ну Волинської обл., запис від 05.07.2018 р.
39. Ситник А. Нові завдання освітан. Слово правди. 1973. 23 серпня. С. 2.
40. Сухомлинский В. Методика воспитания коллектива. Москва: Просвещение, 1981. 192 с.

КОММУНИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ В СЕРЕДИНЕ 60-Х – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 80-Х ГГ. XX В.

Публикация демонстрирует результаты научно-исторического исследования, темой которого является процесс коммунистического воспитания в общеобразовательных школах Волынской области в середине 60-х – первой половине 80-х гг. XX в. В статье освещаются основные формы и методы проведения коммунистического воспитания. Приведено много примеров проведения коммунистического воспитания разными путями. Перечислены школы, которые в то время были ведущими в области по коммунистическому воспитанию. Автор, опираясь на широкий спектр исторических источников и историографии, пытается отразить трансформацию коммунистического воспитания в разные десятилетия и отметить характерные особенности этого направления воспитания.

Ключевые слова: коммунистическое воспитание, школа, воспитательный процесс, учитель, ученики, урок, воспитательное мероприятие, коммунизм.

COMMUNIST UPBRINGING IN THE GENERAL SCHOOLS OF VOLYN REGION IN THE MIDDLE OF THE 60's – THE FIRST HALF OF 80's XX CENTURY

The publication demonstrates the results of a scientific-historical research, the theme of which is the process of communist upbringing in general schools of the Volyn region in the mid 60's – the first half of the 80's of the XX century. The article covers the main forms and methods of communist upbringing. Listed many examples of communist upbringing in various ways. Listed schools that at that time were leading in the field of communist upbringing. The author, based on a wide range of historical sources and historiography, tries to reflect the transformation of communist upbringing in different decades and to note the characteristic features of this direction of upbringing.

Key words: communist upbringing, school, educational process, teacher, pupils, lesson, educational event, communism.